

FÁBIÁN LÁSZLÓ

A harangok a temetőbe mentek

UTÓZÖNGÉK SZEPESI ATTILÁHOZ

Messziről, gyakorta a múlt mélyéről szólt az a harang, amelyet most a temetőjébe kísértünk, hangja finoman búgó basszus volt, időnként mintha valami fintorgó jokulátor sípja késlekedett volna benne. *Csendet-kereső mondatokat* suttogott, vagy inkább borongott *mint tudatlan-bölcs gyermekdadogás*. Ekként zsolozsmázott a *költő a század végén*, majd két évtizedet még az új évezredben is. Szepesi Attilát idézgetem – számos dedikált kötete közül az 1985-ös *Harangtemető csitítgató, halk kondulásait*. Mögülik, akár írásainak minden gondosan válogatott szava mögül köpcös alakját, a föllengzős minősítés úgy mondatná: mestere volt a szónak, de hát mi egyéb lehet egy igazi költő? Róla mégis hangsúlyosan leírandó: úgyszólván vadászta a mai nyelvből kikopó szavakat, műgonddal elevenített föl feledésbe merült kifejezéseket, tájaink hangulatát idézte egy-egy jellegzetes, beszédes szóalakkal. Valójában mestere volt a dalnak is: ritmus és hangfestés, elegáns staccatói, játékos pizzicatói – úgy tetszik – ujjbegyében lüktettek. A hangok mögül tömény cigarettafüst bodrozódik, kacsaringóiból elő-előbukkan az egyszerre játékos és majdnem-komor kobold-arc – vékony szakállal, vastag-lencsésű ókuláréval. (*arcom arcomba hökken* – miként ő mondaná.) Volt benne valami manószerű, vagy inkább olyasféle, ami kedvelt és becsült figuráira, az igazságot mindig kimondó csörgősipkásokra emlékeztetett, olykor a legfőbb Úr kételkedő *árnyékának* (az ő szava) tetszett.

*

Hatvanadik születésnapomon Gerzson Pál festőbarátunkkal köszöntöttek. Közös ajándékot hoztak: *Hatvan gomba* – állt a cím a papírlap élén, az ajánlás nekem szólt. Attila kézírásával a szonett gomba alakúra formálva, de még vonallal is kiemelve kalapja, törzse, tönkje, Pali pedig színes akvarell-foltokkal idézte erdők, berkek, lejtők olykor gazdag terítékét: kövargánya, trombitagomba, pereszke, trifla (szarvasgomba), róka-, őzláb-, laska-, géva-, szegfűgomba, pöfeteg, tinóru, szömöröcsög, galócák, törzsökgomba, kucsma-, tövisalja-, tölcsér-, ániszgomba, kerti csiperke. Ez igencsak csábító zsákmány lenne – még ha megoszlik is évszakok szerint. Évek és gombászásaink során szinte mindegyiket fölleltük (szarvasgomba helyett csupán az enyhén mérgező ál-triflát!), de még rajtuk kívül hányfélé! Természetesen tudtunk gombászni akkor is, amikor lelőhelyeink kimerültek (nem volt éppen szezon, eső vagy meleg hiányzott), elméletben folytattuk kedvenc időtöltésünket. Attila is, én is gyűjtöttem a gombahatározókat, érdemeik szerint értékeltük őket. Nagy becsben tartotta – joggal – Veres Magda irodalmilag ugyancsak értékelhető erdélyi gombáskönyvét (remek ételrecepteket is kínál), amely egy ideig engem boldogított (amíg be nem szereztem és

vissza nem adhattam). Gerzson Pali úgy kapcsolódott a mi szenvedélyünkhöz, hogy egyik fivére – tudósként – nagyszerű gombaatlazt jegyez, jeles darabját mindkettőnk „szakkönyvtárának”. Egységes álláspontunk szerint a grafikailag illusztrált ismertetőök használhatóbbak, mint a fényképek, ámbár az alapos Kalmár-Makarát sosem melőztük volna.

Egyébiránt a *Hatvan gomba* nem akármilyen szonett. Attila ismerte vonzalmamat a kötött formákhoz, különlegességet, ezúttal költői csemegét hozott a jubilánsnak: a szonett könnyed leoninusokból épült. Hajaznak rá Gerzson csinos valőrjei. A két mester szívemnek máig kedves (bekeretezve lóg falamon) mesterművel ünnepelt.

Gombátlan gombászásaink felejthetetlen epizódjaképpen.

*

Sosem irigykedtünk egymás sikereire erdőn, mezőn; bízva kipróbált gomba-tapasztalatainkban, fölhívtuk a másik figyelmét esetlegesen ismeretlen vagy kevésbé ismert ízletes fajokra. Igazándiból Attila ismertetett meg a szürke/fekete csoportos (ál-?) pereszkevel, mi több, egyik gazdag lelőhelyével az Óbudai szigeten. Azt hiszem, én remek lilatönkü pereszke-forrással viszonzozhattam. Alkalmunk bőséggel akadt az egyeztetésre, számtalanszor róttuk a hegyvidéket, síkföldet egyaránt *május zöld molljától* akár derekig – ahogyan erdő *fekete-aranyán Scholz Erik bóklászott gombák után*. Noha valóban nem irigykedtünk, viszont szívesen büszkélkedtünk, néha telefonon csak, zsákmányainkkal.

Mégis, azt kell mondanom, olykor mindössze apropó volt a gyűjtés (egyébként is megkülönböztettük a gombászást és a gombaszedést – az utóbbit szigorúan a beszerzésre, a fogyasztásra redukálva), díszlet a hegy, az erdő, a rét; politikai, művészeti, ha tetszik, filozófiai közeletet éltünk ott a szó lelki értelmében vett szabadban, azaz: ahol gondtalanul föllélegeztünk, és szabadjára eresztettük fullánkös nyelvünket, iróniánkat. Szepesi ugyan nem kedvelte az elméleteket (az 'immanenciát' kizárólag gúnyba forgatva tudta kimondani), az elmélkedést annál inkább. Elmélkedéseink olykor pimasz módon laposak, máskor emelkedettebbek, netán szárnyalóak lehetnek. Fölöttébb jól esett kiadni magunkból indulatunkat egy-egy mérges gomba láttán, készséggel dolgoztuk föl elméletben remek pörköltté, paprikássá ellenszenves diktátoroknak, politikusoknak, pártunknak és kormányunknak – ahogy akkoriban fogalmaztak lihegő hatalmasok és komornyikjaik, de akár tőlük megszabadulva, újaknak kiszolgáltatva szintén ráleltünk lehetséges vendégeinkre – galócákból, susulykákból, döggombákból kreált fogásainkhoz. Vetélkedtünk, ki tud újabb és újabb jelölteket citálni. Elméletben „ínyencségekkel” fölszámoltunk türranniákat, megdöntöttünk magabiztos rezsimeket, demokráciákat, más „bohócbandákat”.

Emelkedettebbek, alkalmasint szárnyalóbbak voltak, mivel a művészet, az irodalom komolyabb (esetenként fenséges) dolog, eszmefuttatásaink ezekből a tartományokból. A legszigorúbb kritikák, elvetések sem hozták elő belőlünk ilyen esetekben a gonosz séfet – legföllebb valami szerény alla carte-tal. Úgy vélekedtünk, egy-egy

dicstelen, hanyag vagy tehetségtelen mű után kijárna legalább a klasszikus hascsikarás. És vihogtunk, mint a féktelen sihederek egymás fölszabadító/lazító (lázító? nem állhatom meg a szójátékot) társaságában.

Mindennek korántsem mond ellent, hogy föltétlenül becsülte mind idősebb, mind fiatalabb pályatársai teljesítményét (az elődökről most nem szólva), versekkel, ajánlásokkal, ismertetőikkel bizonyította. (Neki köszönhetem háromrészes bölcséleti esszéim érzékeny méltatását, ha szabad tetőznöm eddigi szubjektivitásomat, elfogultságomat.)

*

Na igen, a művészet. Időről időre meghökkentem, mennyire tájékozott a modern képzőművészetben, emlékeztem, hogy rajztanárként végzett a Pedagógiai Főiskolán, tudtam róla, hogy maga is próbálkozott festéssel, grafikával (miként én szintén), és hogy rendszeres kiállítás látogató. Első alkalommal, amikor magammal vittem Zseny-nyébe (némi büszkeséggel hajtogatta, hogy nem ismeri az autómárkákat, az enyémet, a kis Opelomat sem), bemutattam Scholz Erik barátomnak, akivel nyomban szót értett. Már hogye, hiszen Erik hasonlóképpen szorgos erdőjáró és gombász volt. Helyet is kapott, még hozzá négy sort a *Képirók dicsérete* arcképcsarnokában, ahogyan főntebb már citáltam is. Ugyanakkor átvittem szomszédaimhoz: a Lessenyei Márta-Kiss Sándor házaspárhoz. Sanyival ugyancsak megtalálták a hangot: az erdélyi szobrász és a kárpátaljai költő sorsközössége nyilvánvaló volt a különbség ellenére. A nagy pezsgőzés-borozás közepette harsány esztétikai vita folyt; inkább harsány, mint nívós. A szeszfok növekedésével az érvek mind vékonyabbak lettek, amikor pedig Sanyi kijelentette: „a művészet embernek ember által való ábrázolása”, némi malíciával zártam le: vagy fordítva. Ekként a vita okafogyottá vált, vagy inkább röhejbe (és alkoholba) fulladt. Másnap reggel Sándor egy véka almával kopogtatott be: „jó lesz ez neked, Attila, sok a gyermek”. „Gyermek” – így használta.

Összehoztam Zsenyében Polgár Csabával szintén; kiderült, régről ismerik egymást: boldogult úrfi korukból.

És hát – szokásunkhoz híven – róttuk az erdőt, a gombában mindig gazdag Farkaserdőt, lelkendeztünk a különféle tinóruknak, a varas-zöld galambgombáknak, de még az üde piruló galócáknak is. Műgonddal válogattuk a gyűjtésre alkalmas korallgombákat, megkutattunk minden földtúrást, hátha hagyott a vaddisznó nekünk némi szarvasgombát. Naná, hogy nem; dehogyan bosszankodtunk: mindketten a vaddisznónak drukkoltunk. Én viszont mindig előbb akadtam zöld ánízsgombára, mivel Attila erős dohányos volt, csak közvetlen közélről érezte jellegzetes illatát. (Apropó baráti csipkelődésre.) Persze, megcsodáltunk minden szépséges taplót, apró virágokat, rejtőzködő lepkéket, Bóralmát ettünk egy általam jól ismert fáról, beszélgettünk Braque-ról, Gris-ról, a kubizmus szolid mestereiről; egyetértettünk: ők mindkettőnk ízlését csiszolták. Kerestük Scholz Erik festett fáit, amiket – elmondása szerint – a kézjegyével ellátva szolgáltatott vissza az erdőnek, de nem akadtunk rájuk. *Végül a*

Életünk-est Szepesi Attilával Kőszegen, 2002

vadon őszi maszka lett – sommázta versében Attila.

*

Kivittem a cicellei temetőbe, megmutogattam őseim sírját, és – természetesen – az Árpád-kori templomot; mindebből aztán *Zsennye* címmel nekem ajánlott vers lett. Megérintette itt is a talajból fölsóhajtozó múlt, bennem pedig megérezte remegéseit, misztikus szentségét:

*Kavicsok hánykolódnak
a rétek mélyiben.
Mind holt vitézek arca:
vak és emléktelen.*

*Falakat, zsúptetőket
benő a zöld moha...
Cicelle jár az éjben,
regés Cecília.*

Biztosan tudom, jelenléte mindig a múltban körvonalazódott: *külön-időben*. Tudta viselni a múltat. A jövőt, ha említette, a jelen nehezen szenvedhető negatívumainak sűrítvényeként, *fekete álmok üledékeként* revelálta; pontosan és világosan látva a jövőre apelláló ideológiák sandaságait. (Ó, a dicső bolsevizmus hagyatéka!) Nagy versei, próféciai Füst Milán, Weöres Sándor, Nagy László, Juhász Ferenc magaslatairól

lajstromozzák a mában csírázó és eljövendő megpróbáltatásokat, ítéletidőket: a Kálijuga reménytelenségét. Még ha lelkünkbe írtuk is Jorge Manrique figyelmeztetését, hogy ti. *cualquiera tiempo pasado fue mejor* (minden elmúlt kor jobb volt), még ha tisztában vagyunk is a fénytöréssel, a romlás, az értékek elsekélyesedése, a normák kifacsarodása nyomán *a remény elhomályosul*. Szorongás és rettenet veszi birtokába a világot *a Paradicsomkert hűlt díszletei közt*. Így, halála közeléből, úgy gondolom, egész életében (gyerekkorát föltétlenül ideértve) folytonosan a nietzschei irdatlannal küzdött, költészetének alapvető tragizmusa ennek fölértéséből származik. Balladás sűrítéssel, plasztikus képiséggel vall erről *Nietzsche madarai* című versében:

*Szelet kavarnak
dögevő varjak...*

*ellened
zúdul a borongó
sorsodra-keringő
fekete sereg.*

A verseiben gyakorta szereplő varjak szinte kivétel nélkül fenyegetést jelentenek: romlást, pusztulást hozó metaforákként kárognak. Sajátos módon, ennek a költészetnek még a metafizikája is következetesen képi, metaforái az effektív léthatáron billegtetik a transzcendenciát. Nem volt nietzscheánus; szemléletéből inkább körültekintő panteizmus-féle sejlett.

*

Nyilvánvalóan észlelnie kellett a „létező szocializmus” bukása után, hogy a változás mekkora zavarokat okozott a fejekben (a szívekben nem különben), és hogy többségükben a hirtelen nőtt polgárok könnyedén – Nietzsche szavaival – *megszabadultak a lelkiismeret minden ingerlékenységétől*. Az erkölcsi normákat semlegesítették a politikai normák (vagy csupán hisztériák), a morállal olyan szoros közösséget tartó intuíciók, mint a művészetek, elvesztették jelentőségüket vagy szimpla affirmációvá formálódtak, talán (és még csak ez sem biztos) más előjellel, mint a pártállam legitimációs szolgálatában. Azok a moralisták, akik Szepesi Attilával egyetemben érzékelték az „új” azonnali züllését, gyors lefáradását, ha nem is zuhantak szálíg letargiába, egyre rosszabb közérzettel figyelték a dolgok alakulását. Azt hiszem, Attila esetében hányattatott élete nagy traumáit idézték meg az értékrend látványos, noha korántsem pozitív változásai, fölerősítették tragizmusra mindig hajlamos gondolkodását. A politikai-közéleti deklamálástól a Kádár-időkben megmentette még Beregszászon megalapozott undora a bolsevizmustól, a fordulat után pedig biztos ízlése, alapos műveltsége. Elképzelhetetlen lett volna bármiféle párt-bárd szerepkörében.

Ugyanakkor nagy versei (*Költő a század végén, Terentius Kolkhidis bizánci költő strófiáiból, Danse Macabre, A kilencvenes évek, Patkányország, Zsoltár az idők végétől* – csupán példaképpen sorolva) tanúsítják, milyen mélységekig érintette meg a világ, az ember sorsa – történelme reménytelen sodrásában. Elmélázom, egykor majd akad valami naiv kíváncsiskodó, aki lélekből próbálja megközelíteni az elmúlt fél századot, és beleakad ezekben a költeményekben. Lesz min elmerengnie, bőséggel elemezni valója. Át kell majd látnia, mit jelentett nekünk a találkozás Hamvas Béla számunkra ugyan megkésett, mégis fölszabadító világmagyarázatával, Weöres Sándor szuverén költészetével, példaadó művészi magatartásával, hogy csak ezt a két kivételes életművet emeljem ki – Szepesi meghatározó tájékozódásaképpen. Weöres mindkettőnk személyes élménye is volt, ahogyan Lossonczy Tamás, a magányba kényszerített festő; hozzá én vittem el Attilát, miképpen Gerzsonra, Csík Istvánra szintén fölhívtam figyelmét, találkozásaikból barátság lett. Összehoztunk egy asztaltársaságot az óbudai Vidocq vendéglőben; ellátogatott ide Markovics Ferenc fotográfus, Polgár Csaba textiles és festőművész, Csík István festő. Programunk általában afféle „szabad beszélgetés” volt (kölcsonözöm kezdő iskoláskorunk tantárgyának címét), politika, művészet és művészeti élet, sport, de bármi egyéb lehetett a finom vacsora és a jó bor vagy sör kíséretében; mind-mind garancia a remek hangulatra, színvonalas eszmecsere. Sajnos, rövid életűnek bizonyult társaságunk: előbb Polgár Csaba, most Szepesi Attila vált ki – végérvényesen, jóllehet, inkább a bővítést terveztük. Így lett

*Üres a színpad. Reflektorok.
Se igézettek, se igézők...*

*

Nem véletlenül idéztem, csakugyan *üres a színpad* nélküle. Nem a „hivatalos” (létezik ilyen?) irodalmi élet cirkuszporondjáról beszélek, hanem arról, amelyet a magyar líra igazi szcénái is nemesítettek mindvégre ígéretes (és tisztelhető; ez sem akármilyen szempont!) világszínpaddá. Tudjuk, ennek a színpadnak ismert kellékei a szélmalomok, amik megbízható források szerint könnyen sárkányoknak nézhetők. Az ácsolat alatt viszont patkányok lapulnak, miként Szepesi Attila is vizionálta. A költő tehát tud a patkányokról, ám a szélmalomokkal viaskodik. Attila tisztában volt a helyzet groteszkumával, nem hiába emlegette annyiszor a csörgősipkát. *Kapuk és vendégek* című sziporkázó gyűjteményében van egy nosztalgikus ízű esszécskéje az udvari bolondokról is. (Ezúttal az *is-t* az egész gyűjteményt belengő nosztalgia indokolja.) Mint minden műve: verses és prózai egyaránt, direkter-indirekter módon az etikumról, a tisztas magatartás vállalható formáiról szólnak. Már-már kozmikus hiányérzetet sugallnak. Hiányérzetet, mivel – lám – tudott eredményes formákról.

Ránk, most aztán végképp ránk testálta a hiányérzetet, én azonban semmi esetre sem fogadnám el, ha *egy ablak tükrén lecsorgó arc* maradna...

Szepesi Attila (1942–2017)